

- XX веков: учебное пособие для студентов визов, буч. по направлению и специальности “Социология” / В. П. Трошина (сост.); В. И. Добренков (ред.). – М. : Международный Ун-т Бизнеса и Управления, 1996. – С. 57-115.
3. Мала енциклопедія етнодержавознавства / В. І. Римаренко (відп. ред.); НАН України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Генеза : Довіра, 1996. – С. 833. – ISBN 966-507-016-9.
 4. *Міль Дж.* Націоналізм і представницьке врядування / Джон С. Міль// Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелера: Антологія / Ю. Бадзьо та ін. (пер.); О. Проценко, В. Лісовий (Упоряд.); Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2-е вид. перероб. і доп. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 34-38. – ISBN 966-8499-42-5.
 5. *Ренан Е.* Що таке нація / Ернест Ренан // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелера: Антологія / Ю. Бадзьо та ін. (пер.); О. Проценко, В. Лісовий (Упоряд.); Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2. вид. перероб. і доп. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 253-264. – ISBN 966-8499-42-5.
 6. *Реннер К.* Национальная проблема (борьба национальностей в Австрии) / К. Реннер. – СПб., 1909. – С. 7.
 7. *Штентайль Г., Лацарус М.* Мысли о народной психологии // Философские записки. Вып. 1 / Воронежский государственный университет. – Воронеж, 1964.

Annotation

Svitlana Storozhuk. The Essence and Specifics of Psychological Theory of Nation. The specifics and theoretical and methodological basis of concepts of main representatives of psychological theory of nation are analyzed into the article.

Key words: *ethnos, nation, self conscience, national spirit, national soul, psychological type.*

Туренко В. Е.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

“ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ” В ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИХ ІНТЕНЦІЯХ КАППАДОКІЙСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті аналізується феномен самопізнання скрізь призму філософсько-богословської спадщини Отців-каппадокійців. В даному дослідженні доводиться думка про те, що самопізнання у новонікейців – це акт багатогранний і не обмежується лише гносеологічною сутністю.

Ключові слова: *Бог, Богопізнання, гносеологія, каппадокійська школа, людина, обожнення, самопізнання.*

“Я швидше пізнаю небо, ніж самого себе”

Григорій Нісський

Вступ. Людина завжди прагнула пізнати, що вона є. Вічне питання: “хто є людина?” задавали філософи різних часів від античності до сьогодення. Не оминули цього і середньовічні мислителі, зокрема й Отці Церкви, які належали до каппадокійської (новонікейської) школи. Актуальність дослідження проблеми самопізнання у творчості каппадокійського гуртка викликана тим, що зазвичай як в

богословській, так і філософській літературі, більше уваги приділяється тематиці Богопізнання, ніж самопізнання. Через це виникає враження, що тема пізнання людиною своєї природи є другорядною для патристів, зокрема каппадокійців, а тому такою, що не заслуговує особливого вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові розвідки з приводу гносеологічної спадщини у каппадокійців. Д. Арабаджі [1], К. Доброцветова, К. Керна [4], В. Лосського [5], Й. Мейендорф [3], К. Скурата [12] та інших містять зауваження щодо співвідношення Богопізнання та самопізнання, однак про сам акт пізнання людини самої себе у творчості новонікейців не знаходимо, тому метою нашого дослідження служило виправлення цієї прогалини у сфері історико-філософських та філософсько-антропологічних досліджень каппадокійського гуртка.

Основна частина. Каппадокійська школа як філософсько-богословська школа вирішувала основні проблеми, зокрема й самопізнання в двох площинах:

- 1) філософській (гносеологічній);
- 2) богословській.

Філософський вимір проблеми самопізнання у Отців-каппадокійців

Якщо починати говорити про філософській вимір проблеми пізнання людиною самої себе, то варто зазначити, що вираз “пізнай самого себе” існує стільки, скільки існує філософія. Цей вираз активно застосовували Фалес та Сократ; потім він використовувався у подальшому розвитку античної філософії, проте не загинув безслідно внаслідок завоювання Римом Афін, а особливо виявився у творчому доробку каппадокійських Отців Церкви.

З цим виразом (“Гνώθι σεαυτόν”) християнські мислителі (Василій Великий, Григорій Богослов) познайомились очевидно, під час навчання у Платонівській Академії, і цей справив на них неперевершене враження. Отці-каппадокійці продовжили патристичну традицію розгляду процесу самопізнання. Ця філософсько-богословська традиція сягає ще часів апологетів Іустина Філософа та Климента Олександрійського. І як зазначає К. Доброцветов, що Отці-каппадокійці не могли оминати важливий для грецької філософії принцип, починаючи з Сократа і Платона, ставши девізом “великого повороту” зацікавленість філософії від небесних тіл та стихій до людини – його розумній природі, і сенсу його буття, написаний на храмі у Дельфах: “Гνώθι σεαυτόν” [6; 885].

Перш за все, потрібно зазначити, що основною рисою філософського виміру проблеми самопізнання у Отців-каппадокійців є те, що воно передує Богопізнанню. Без першого неможливо друге. Видатний мислитель сучасності І. Мейендорф, пояснюючи первинність самопізнання щодо Богопізнання підкреслював, що це пов'язано з фундаментальною рисою грецької патристичної антропології, яка мислиться в уявленнях про людину як “відкритого буття” [3; 8]. Розкриваючи сутність вчення про людину “як відкрите буття” варто зауважити, що це означає відкритість всьому сущому, а звідси динамічний шлях людини, яка пізнає Бога не лише за допомогою авторитетних джерел (Священного Писання та Священного Передання), але й занурюючись в глибину своєї природи.

Так, Василій Великий як голова каппадокійського гуртка, найбільш ґрунтовно підійшов до проблеми самопізнання, що в результаті виявилось у його бесіді “На слова “Внемли себе” (Втор. 15,9)”.

Щоб зрозуміти місце самопізнання у Василя Великого потрібно розглянути схематично гносеологічну теорію цього мислителя:

Богопізнання:

1 джерело – Священне Писання (Біблії);

2 джерело - Священне Передання (святоотецька спадщина);

3 джерело – природне:

I шлях. за допомогою пізнання світу – макрокосмосу;

II шлях. за допомогою самопізнання – мікрокосмосу.

Як вважає К. Скурат, що голова патристичної школи надає перевагу в Богопізнанні саме останньому шляху, тобто людському самопізнанню [12; 349-350]. Людина – це малий світ (мікрóкосмос). Безтілесність душі наптовхує на безтілесність Бога: “пізнай самого себе – і ти не будеш потребувати шукати слідів Бога в безмежному всесвіті, проте в самому собі, мовби в малому світі, зможеш споглядати велику мудрість свого Творця” [1; 398].

Кесарійський єпископ красномовно вказує у праці “На слова “Внемли себе (Втор. 15,9)”, де нам шукати джерело пізнання сутності людської: “Не слухай плоть, не за тілесними благами женись з усіх сил, те, що є за здоров’ям, красою, насолодженням задоволеннями, за роками; поважай не грощі, ні славу, ні владу, не вважай, те велике, що слугує лише для тимчасового життя і в піклування про це не будь лінивим про майбутнє своє життя. Але пізнай себе, тобто душу свою. Її прикрашай і про неї піклуйся. Пізнай самого себе, хто ти, що життя наше подвійне: одне властиво плоті, мінливе, а інше властиве душі, яке не може мати меж” [6; 884].

Російський дослідник спадщини каппадокійців, Володимир Лосський, зазначає, що Григорій Богослов, друг та сподвижник по школі Василя Великого продовжує його традицію розуміння самопізнання. Так, зворушливими та екзистенційною наповненими є листи Назіанського мислителя, що підписані ним, як “До себе самого”, “До своєї душі” кількістю більше десяти, в яких можна побачити як мислитель через пізнання самого себе бажав пізнати таємницю існування Трійці. В одному з них він пише своїй душі: “Досліджуй себе сама, хто ти така, куди тобі прагнути, звідки твоє походження і коли повинна зупинитись, чи дійсно це життя, яке ти зараз живеш, чи є інше крім нього?” [9; 316].

Григорій Богослов продовжує лінію свого друга Василя Великого з приводу того, що самопізнання передує Богопізнанню. Назіанський мислитель, наголошує у 28 слові (“Про богослов’я 2-ге”), що людина пізнає Бога лише при умові пізнання самого себе. Так зокрема, “Жодна людина не відкривала Бога “Як Він є” у свої сутності чи природі, і ніколи Його не відкриє, чи точніше, він відкриє Бога тоді, коли його подібний Богу розум підніметься до свого Творця, поєднається з тим, що йому так близько, коли ми пізнаємо так, як пізнані ми самі” [5; 376-377].

Святитель Григорій також говорить, що треба дивитися і пізнавати не стільки

цей світ, скільки свій світ – малий світ: “Задля чого летиш до неба, коли сенс твого існування ходити по землі? Для чого будеш стовп, коли не маєш чим його завершити? Чому вимірюєш крихтою води, небо кроком і всю землю жменею (Див. Іс. 40, 12) [2; 709]– вимірюєш великі стихії, які осяганні лише для одного Творця? Перш за все пізнай самого себе, розглянь що в руках. Хто ти?” [11; 390].

З фундаментального питання, “Хто ти?, що є основоположним для акту самопізнання, Назіанзький мислитель формує більше 20 питань, що слугують етапами пізнання людини самого себе. Ми виділимо 3 питання, з вище означеної кількості питань Григорія Богослова, які на нашу думку є головними для пізнання особистістю самої себе:

1) “Як ти створений і побудований так, що разом і образ ти Божий і поєднаний з гіршим?;

2) Що призвело тебе до існування?;

3) Яка таємниця твоєї природи?” [8; 403]

На ці та інші питання, новонікеєць радить, що “ці та що-небудь з цього намагайся пізнати людину” [8; 404].

Щоб відповісти на ці питання, і тим самим здійснити процес самопізнання, як необхідну умову пізнання Творця, згідно Отця-каппадокійця, потрібно виконати три умови:

1) відмовитись від чуттєвості (емпіричного пізнання);

2) концентрувати розум та і тим самим скерованість його (розуму) до визначеної мети: пізнання себе та Бога;

3) свобода від життєвих тривог та забезпечення дозвілля для розмислів над вічним, незмінним та безсмертним [12; 375].

Григорій Нісський, синтезуючи надбання своїх колег школі з приводу Богопізнання, зазначає що цей процес відбувається згідно з трьома ступенями:

I) відходить від хибних язичницьких уявлень про Божество і тим самим переходить від темряви до світла;

II) пізнає Бога через споглядання (θεορία) проявів сили Бога у видимому світі та у душі людини;

III) досягає екстатичного стану.

Третій й наймолодший представник каппадокійської школи Григорій Нісський найбільш таємничо висловив свої думки щодо пізнання людини самої себе у даному вислові: “Я швидше пізнаю небо, ніж самого себе”.

Свої думки щодо пізнання людини своєї природи та Бога він (Григорій Нісський) висловив найбільш чітко та риторично у “Слово 6-е о блаженствах”, де він розглядає вираз “Блаженные чистии сердцем, яко тии Бога узрят”.

Згідно цієї праці, якщо першою сходинкою самопізнання, а потім і Богопізнання у наймолодшого Отця-каппадокійця, є відмова від грубих дохристиянських уявлень, то на другій сходинці людина повинна відмовитися від чуттєвих вражень, пов’язаних з органами слуху, зору та іншого та використовувати лише силу абстрактного розуму. Більш позитивних результатів, вона досягне, коли свою відволікаючу думку від

видимої природи зверне на саму людину, що являє собою малий світ (мікрокосмос) [12; 394].

Тіло людини складається з чотирьох стихій, котрі закладені в основу чуттєвого світу. Що є в великому світі, то є в малому, тому що частина споріднена з цілим. Тому вивчаючи мудрий склад власного тіла, людина може пізнати Бога настільки ж повно, як і на основі споглядання краси землі. В цьому моменті є унікальність вчення про самопізнання безпосередньо у Григорія Нісського [12; 396].

Богословський сенс акту самопізнання у новонікейців

Як зазначає молодший брат Василя Великого, в людині ж є дещо вище ніж тіло – це душа (εἰκὼν τοῦ Θεοῦ). Властивості цієї душі дають більш близькі уявлення про Божественну сутність та природу. Тому варто пізнавати себе, а звідси Бога саме через нематеріальну, ідеальну складову людського єства.

На його думку, обожнення (блаженство) відбувається не лише при умові, коли ми знаємо про Бога, але й тоді, коли ми маємо його всередині себе: “Царство Божие внутри вас”, було сказано для того, щоб очистивши серце від усілякого матеріального, від будь-якого тілесного бажання, ми повинні побачити у власній своїй красі образ божественної природи...Тому, відповідний тобі спосіб споглядання в тобі самому” [12; 380], тому відповідно й говорить Григорій Богослов: “Якщо Ти низько будеш говорити про себе, то нагадаю, що ти створений бог” [4; 219]

Взагалі, як зазначає Д. Арабаджі, “не лише у цього каппадокійського отця обожнення було пов’язано з гносеологією, але й інших Отців Церкви, що були причетні до новонікейського гуртка. Людині стало важко себе пізнати після гріхопадіння. Тому, що людина втратила частину своєї сутності, що була вкладена в неї. Проте, повернення це є не лише проблемою антропологічною, але й гносеологічною. Бо повернувшись до першородного стану вона отримує можливість пізнати себе. Внаслідок процесу обожнення людина разом тим, що наскільки це можливо будучи тілесно бути подібною до Бога і перед тим пізнати саму себе” [1; 67].

Вітчизняний дослідник Д. Арабаджі, основний гносеологічний принцип християнства зводиться до того, що в основі будь-якого пізнання, а тим паче самопізнання лежить любов, яка поєднує об’єкт та суб’єкт пізнання [1; 65]. Адже як підкреслює Григорій Нісський “Пізнання здійснюється любов’ю”. Тому саме любов до себе в якій полягає любов до ближнього наштовхує людину на пізнання свого єства. Адже людина ніколи собі не побажає лихого, лише благо. І тим кінечним благом для Отців-каппадокійців є обожнення [4; 47].

Тому самопізнання має також аспект і катарсичний, адже як зазначає Василій Великий у листі № 277: “самопізнання, призводить до очищення від гріхів, яке призводить до іменування цих людей “учнів Господа” [7; 892-893]. Тому, можна стверджувати, що самопізнання – для Отця-каппадокійця не просто акт пізнання людського єства, самої людини, а процес, що є даром та Заповіддю Бога.

Але досягнення справжнього самопізнання, а звідси і пізнання о Феос можливе лише, якщо ми будемо мати душу, яка пройшла акт катарсису від пристрастей та тілесних поганих звичок. Пристрасті, життєві негаразди та турботи “затемняють око

души” та заважають йому пізнавати істину, тобто себе [12; 345].

А молодший брат Григорій Нісський наголошує в праці “Точне пояснення Пісні Пісень Соломона”, що, “найнадійніша для нас охорона – пізнати себе, і тому, хто бачить не себе, не що-небудь інше ібля себе, не думати, мов би споглядає себе, чому підпадають ті, хто не заглиблюються в самих себе, котрі, вбачають у себе тілесну силу, чи красу, чи славу, чи могутність, чи яке-небудь багатство, чи марнославія, чи вагу, чи зріст тіла, чи благообразність обличчя, чи щось подібне, думають, що ще вони самі. Тому бувають ненадійними охоронцями самих себе через прив’язаність до чужого не зберігаючи і презирливо ставлячись до свого власного. Звідси як людині берегти те, чого вона не знає? Тому найнадійніша охорона благ, які в нас є знати самих себе кожному знати про себе, що він є таке, з точністю відрізнити себе від, того що біля нього, щоб коли не побачить того, замість себе не зберігав чужого” [10; 65-66].

Висновки

Отже, зробивши певні наукові дослідження з приводу теми самопізнання у Отців Церкви, що належали до каппадокійської школи, можна зробити такі нижченаведені висновки:

1) Проблеми людського самопізнання і Богопізнання у Отців-каппадокійців стоять в один ряд, причому найважливішою умовою Богопізнання є саме самопізнання;

2) Самопізнання, згідно новонікейців відбувається як зовнішньо (за допомогою тіла), так і внутрішньо (за допомогою душі), причому підкреслюється відсутність протиріччя між цими двома складовими людської природи.;

3) Для Отців Церкви, що належали до каппадокійської школи, богословський вимір процесу самопізнання полягає в тому, що він йде поряд з процесом обоження; тому пізнання людиною самої себе важливе не лише для цього життя, але й для посмертного.

Проте ми лише розглянули проблему самопізнання у класичних представників цієї патристичної школи, тому в подальшому планується розглянути рефлексії щодо феномену пізнання людиною самої себе у некласичних мислителів каппадокійського гуртка, а саме Амфілохія Іконіського та Дідіма Сліпця.

Література:

1. *Арабаджи Д. В.* Ложные понимания паламизма / Арабаджи Д. В. Очерки христианского символизма. – Одесса : Друк, 2008. – 548 с., ил.
2. *Библия.* Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – Почаев, 2001. – 1376 с.
3. *Иоанн Мейендорф (протоиерей).* Основные черты и главные источники богословия в Византии / Иоанн Мейендорф (протоиерей). Византийское богословие. Исторические тенденции и доктринальные темы / Пер с англ. В. Марутика. – Мн. : Лучи Софии, 2007. – 336 с.
4. *Керн Киприан Архимандрит.* Антропология пустыни. Антропология мистиков. Антропология богословских синтезов / Керн Киприан Архимандрит. Антропология св. Григория Паламы. – К. : Издательство святителя Льва, папы Римского, 2006. – 434 с.
5. *Лосский В. Н.* Каппадокийцы / Лосский В. Н. Боговидение / Пер с фр. А. В. Решиковой. – М. : АСТ, 2006. – 759, [9] с.
6. *Святитель Василий Великий.* На слова “Внемли себе” (Втор. 15, 9) / Святитель Василий

- Великий, Архиепископ Кесарии Каппадокийской. Творения: В 2 т. Том первый: Догматико-полемические вторения. Экзегетические сочинения. Беседы. Прил.: Архиеп. Василий (Кривошеин). Проблема познаваемости Бога. – М. : Сибирская Благовонница, 2008. – 1136 с.
7. *Святитель Василий Великий. К Максиму Схоластику / Святитель Василий Великий, Архиепископ Кесарии Каппадокийской. Творения. В 2 т. Том второй: Аскетические сочинения., Письма. Прил.1. Святитель Амфилохий, епископ Иконийский. Творения. Прил.2. Статьи о свт. Василии Великом. – М. : Сибирская Благовонница, 2009. – 1232 с.*
 8. *Святитель Григорий Богослов. Слово 32 / Святитель Григорий Богослов, Архиепископ Константинопольский. Творения. В 2 т. Том первый: Слова. Прил.: Свящ. Н. Виноградов. Догматическое учение св. Григория Богослова. – М. : Сибирская благовонница 2007. – 896 с.*
 9. *Святитель Григорий Богослов. К душе своей / Святитель Григорий Богослов, Архиепископ Константинопольский. Творения: В 2 т. Том второй: Стихотворения. Письма. Завещание. Прил.: А. В. Говоров. Св. Григорий Богослов как христианский поэт. – М. : Сибирская благовонница, 2007. – 944 с.*
 10. *Святитель Григорий Нисский. Точное изъяснение Песни Песней Соломоновых. – М., 1999. – 480 с.*
 11. *Симфония по творениям святителя Григория Богослова. – М. : “ДАРЪ”, 2008. – 608 с.*
 12. *Скурат К. Е. Золотой век святоотеческой письменности / Скурат К. Е. Воспоминания. Труды по патрологии (I-V века). – М. : Троиц. Собор г. Яхрома, 2006. – 568 с.: ил.*

Annotation

Turenko V. “Γνώθι σεαυτόν” in philosophical and theological intentions in Cappadocia School. The article analyzes the phenomenon of self-knowledge through the prism of philosophical and theological heritage of the Fathers-Cappadocians. In this study proved the idea that self-knowledge from the Fathers of the Church belonging to the school in Cappadocia - an act of multifaceted and not limited to epistemological dimension.

Key words: *Cappadocian school, deification, epistemology, God, knowledge of God, man, self-knowledge.*

*Уваркіна О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ТВОРЧИСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Проблема формування особистості вже багато років привертає особливу увагу вітчизняних та зарубіжних науковців. Все більш науковців і діячів-практиків розуміють необхідність особливої уваги та нових досліджень ціннісно-мотиваційної сфери особистості, вивчення закономірностей і технологій організації внутрішнього світу людини як життєтворчої особистості.

Історія досліджень проблеми формування особистості сприймається як велика сукупність різноманітності теоретичних уявлень та незалежних методик, серед яких до найбільш поширених належать: а) типологічний; б) факторний аналіз особистості (спроба виявити найфундаментальніші якості особистості); в) генетичні дослідження (соціалізація, формування особистості) [1].

Відомо, що структура особистості включає групу стійких об'єктивних та суб'єктивних соціальних якостей індивіда, які виникають і розвиваються в процесі